

PREDÁTORSKÉ VYDAVATEĽSTVÁ – PREDÁTORSKÉ ČASOPISY

Predatory Publishers - Predatory Journals

Marián BERNADIČ

V poslednej dobe sa stala publikácia v prestížnom časopise najcennejšou akvizíciou. Dobrá – medzinárodne uznávaná publikácia – je schodíkom k habilitácii, inaurgurácii, k získaniu medzinárodného grantu. Ak sa pozeráme na tieto požiadavky, sú opodstatnené. Objavuje sa však nový fenomén – obchod s publikovaním...

Vo svete odbornej spisby sa stále častejšie a otvorenejšie hovorí o tzv. „predátorských časopisoch“. Vlastne by sa malo hovoriť aj o „predátorských vydavateľstvách“. O čo ide? Je to označenie pre „vedecké“ časopisy, ktoré za poplatok uverejnia akýkoľvek článok – bez recenzie, pričom „deklarujú“ jeho recenzné posúdenie. Z vedeckých publikácií sa stal obchodný artikel. Autori sú tlačení zo strany vysokých škôl, akadémií, vedeckých pracovníkov, ale aj grantových agentúr do produkcie vedecko-odborných prác v zahraničných časopisoch, prípadne kníh v zahraničných vydavateľstvách. Mnohé vydavateľstvá to pochopili ako možnosť zárobku a okamžite založili množstvo „odborných časopisov“ – teda najmä podľa názvu. Vytvorili redakčné rady z medzinárodných tímov, z odborníkov, ktorí často ani netušili, že sú v akejsi redakčnej rade. Napríklad vydavateľská skupina OMICS poskytovala falošné zoznamy vedcov ako redaktorov časopisov, aby vytvorili dojem vedeckej legitimacy, aj keď nie sú zapojení do žiadneho recenzného alebo editačného procesu. Jedného takéhoto šéfredaktora kontaktoval časopis Science a ten uviedol, že nikdy nepracoval so žiadnymi článkami v danom časopise. V rozhovore pre The Hindu ďalší povedal, že nebol informovaný o svojom údajnom redakčnom pôsobení. Iní akademici uviedli, že OMICS publikoval články v nezmenenej podobe napriek ich žiadosti o revízie.

Samozrejme za každú publikáciu sa platí od 500 do 1500 eur (aj viac). Publikácie často nevychádzajú ani v tlačenej forme, ale len v e-verzii (čo tiež podstatne znižuje náklady).

Paradoxne snaha po objektivizácii vedeckých výsledkov vysokoškolských pracovníkov viedla k tejto zvrátenej forme podvodu. Ako je možné, že vydavateľstvá, ktoré poctivo vydávali 7-12 vedeckých časopisov, zrazu založili ďalšie stovky časopisov a doslova chrliť množstvo publikácií vedeckým pracovníkom z celého sveta? 13 veľkých vydavateľstiev vydávalo 1650 časopisov, dramaticky rastie počet ďalších vydavateľstiev, z ktorých skupina OMICS zvýšila počet vydávaných časopisov zo 63 na 742... Poznáme situáciu v niektorých našich

vedeckých časopisoch. Ročne je záujem publikovať okolo 3000 autorov. Po recenziách a výbere ostane naozaj len asi 150 publikácií, ktoré sú aj uverejnené. Zahraničné vydavateľstvá vidia záujem ďalších 2850 autorov publikovať – tak vytvorili priestor, kde za poplatky ponúkajú možnosť publikovať. Podľa dostupných štúdií – predátorskí vydavatelia si svojimi podvodmi prilepšia o čiastku 75 – 100 miliónov dolárov ročne. V posledných rokoch zisky z roka na rok stúpajú.

Dopyt po vedeckých – najmä zahraničných časopisoch stále neúmerne rastie. Ako rastie dopyt – tak rastie aj ponuka. Nie je týždeň, aby som do počítača nedostal ponuku od 10 redakčných rád „svetových“ časopisov na publikáciu – stačí zaplatiť od 500 do 1500 eur (cenu za publikovanie sa často dozviete až po „schválení“ práce). Jedna autorka dostala faktúru na 2700 dolárov po prijatí jej článku, pričom poplatok nebol uvedený v e-mailovej správe, ktorú jej spoločnosť OMICS poslala ako vyžiadanie práce. Nové vydavateľstvá nesú honosné názvy svetových univerzít, akadémií, vedeckých spoločností. Pre jednotlivé pracoviská – ale aj autorov vzniká dilema, ako odlíšiť dobré od zlého?

Seriózni vedci ich začali odhaľovať tak, že poslali niekoľko sto rovnakých prác nízkej hodnoty do takýchto podozrivých časopisov – a čuduj sa svete, až 85 % týchto prác bolo akceptovaných na uverejnenie! Tak sa ukázalo, že hlavnú úlohu v tomto boji o serióznosť a exaktnosť vedeckého výskumu hrajú – peniaze!

V r. 2014 sa odhadovalo, že existuje 8000 aktívnych predátorských časopisov, pričom celkový počet článkov vzrástol z 53 000 (r. 2010) na 420 000 (r. 2014) (odhadované tri štvrtiny autorov boli z Ázie a Afriky). The Cabells Journal Blacklist – uvádza viac ako 15 000 časopisov v r. 2021. Štúdia Macháčka a Strholca (2021) uvádza, že v Scopuse je 2,8 % článkov predátorských – môže sa to zdať málo, ale ak to pretavíme do konkrétnych čísel, jedná sa o 164 tis. článkov.

Tak vznikol aj zoznam (Beall's List). Beallov zoznam bol zoznam predátorských vydavateľov s otvoreným prístupom, ktorý viedol knihovník z University of Colorado Jeffrey Beall na svojom blogu Scholarly Open Access. Cieľom zoznamu bolo zdokumentovať vydavateľov s otvoreným prístupom, ktorí nevykonali skutočné recenzné konanie, a v skutočnosti publikujú akýkoľvek článok, pokiaľ autori zaplatia poplatok za spracovanie článku. Ukázalo sa, že hlavným účelom vydavateľa je

komercia a nie akademický prístup. Beallov zoznam vyvolal doslova búrku.

Kritériá pre zaradenie časopisov do Beallovho zoznamu

Beall pred zaradením vydavateľa alebo časopisu do svojich zoznamov zväžil viacero kritérií:

- Dva alebo viac časopisov má duplicitné redakčné rady (t. j. rovnakú redakčnú radu pre viac ako jeden časopis).
- V medzinárodných časopisoch je medzi členmi redakčnej rady malá geografická rozmanitosť.
- Vydavateľ nemá pravidlá pre archivovanie redakčnej činnosti.
- Vydavateľ garantuje nezávislé posúdenie každej práce, ale toto nedodržiava.
- Vydavateľ uzamkne svoje súbory PDF, čím sťažuje kontrolu plagiátorstva.
- Názov časopisu nie je v súlade s poslaním časopisu.
- Vydavateľ nepravdivo tvrdí, že jeho obsah je indexovaný v legitímnych službách.

Zaradenie mnohých vedeckých časopisov do zoznamu (na čiernu listinu) okamžite viedlo niektorých vydavateľov uvedených na zozname k tomu, aby sa vyhrážali žalobami za ohováranie. Proti Beallovi boli podané oficiálne sťažnosti, dokonca súdne žaloby. V januári 2017 Beall odstránil zoznam zo svojho blogu scholarlyo.com. O šesť mesiacov neskôr uverejnil článok v časopise *Biochemia Medica*, v ktorom povedal, že pre nátlak zamestnávateľa zatvoril svoj blog so zoznamom. Zatvorenie Beallovho zoznamu niektorí uvádzali ako stratu dôležitého zdroja, ale iní sa rozhodli pokračovať v Beallovej práci. Vo februári 2013 Kanadské centrum pre vedu a vzdelávanie – vydavateľstvo s otvoreným prístupom – poslalo Beallovi list, v ktorom uviedlo, že zaradenie ich spoločnosti do Beallovho zoznamu pochybných vydavateľov sa rovná ohováraniu. V liste uviedli, že ak Beall neodstráni spoločnosť zo svojho zoznamu, bude vystavený «občiansko-právnej žalobe».

V roku 2013 sa vydavateľská skupina OMICS vyhrážala Beallovi žalobou o 1 miliardu dolárov za jeho «smiešne, nepodložené a drzé» zaradenie do zoznamu. Veta z listu znela: «Dovoľte nám vás na úvod varovať, že je to pre vás veľmi nebezpečná cesta a vystavíte sa vážnym právnym dôsledkom vrátane trestného konania vedeného proti vám v Indii a USA.»

Beall odpovedal, že list bol «zle napísaný a osobne výhražný» a vyjadril svoj názor, že list «je pokusom odvrátiť pozornosť od nesprávnych redakčných postupov vydavateľstva». V liste sa uvádza, že autor zoznamu môže dostať až tri roky väzenia, hoci americký právnik uviedol, že vyhrážky sú len „reklamným trikom“, ktorý mal autora zoznamu „zastrašiti“.

Na druhej strane knihovníčky City University of New York Monica Berger a Jill Cirasella napísali, že Bellov zoznam znevýhodňuje časopisy s otvoreným prístupom z menej ekonomicky rozvinutých krajín. Berger a Cirasella tvrdili, že „nedokonalá angličtina alebo prevažne nezápadná redakčná rada nerobia vedecký časopis predátorským». Uviedli, že je potrebné premýšľať

o charakteristických znakoch predátorských vydavateľov a časopisov». Naznačili, že by mohla byť vytvorená akýsi „biely zoznam vydavateľov a časopisov“, ktoré boli preverené a overené ako spĺňajúce určité štandardy. Zdá sa, že toto pozitívne riešenie by mohlo byť lepším riešením ako zaradenie na „čiernu listinu“. Objavili sa návrhy, aby sa termín „predátorské“ v kontexte vedeckého publikovania stiahol a navrhol iný termín, napr. „zavádzajúce publikovanie“.

S uspokojením môžeme uviesť, že v apríli 2013 dostala spoločnosť OMICS list Ministerstva zdravotníctva a sociálnych služieb Spojených štátov amerických (DHHS) o zastavení činnosti na základe klamlivého marketingu spoločnosti OMICS.

Záver

Záverom chceme konštatovať, že pokiaľ hodnotiace kritériá odovzdáme z vlastných rúk do rúk neakademických a nie vedeckých spoločností, môžeme sa pomerne rýchlo stať obeťami nekalých praktík a obchodovania nielen s titulmi, ale aj najcennejším, čo máme a to sú vlastné originálne vedecké výsledky. Dopady na autora: Autor publikovaním v potenciálnom predátorskom časopise môže ohroziť svoje vlastné dobré meno, povesť a dobré meno, reputáciu inštitúcie pre ktorú pracuje. Pre renomovaný časopis to môže značiť, že autor je buď nereseriozny alebo naivný. Citovanosť takéhoto článku je diskutabilná. Autor už nemôže ponúknuť svoje výsledky výskumu inému akademickému časopisu, a tým znehodnotí vlastnú prácu a úsilie, ktoré článku venoval. Ďalší z dôsledkov môže byť pre rozvoj vedy samotnej: zamiešanie falošných, či neoverených informácií medzi relevantné poznatky. Ak sa na falošných informáciách postavia nadväzujúce výskumy, či aplikácia falošných výsledkov do praxe, môže to mať fatálne následky, napr. v medicínskej oblasti.

Literatúra

1. Praktiky predátorských časopisov, 2016. *Univerzitná knižnica Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici* [online]. Banská Bystrica: Univerzitná knižnica UMB. Dostupné na internete: <http://www.library.umb.sk/publikacna-cinnost/predatorske-publikovanie/praktiky-predatorskych-vydavatelov.html>)
2. MACHÁČEK V, SRHOLEC M. Pod pokličkou Beallových seznamů. In *Studie 6*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR, 2017. 40 s. ISBN 978-80-7344-412-9. Dostupné na: https://idea.cergei.cz/files/IDEA_Studie_6_2017_Pod_poklickou_Beallovych_seznamu_FINAL.pdf
3. HRDLIČKOVÁ L. Predátorské časopisy. In *Podpora publikování* [online], 2020. Ústřední knihovna ČVUT: Praha 2021. Dostupné na: <http://knihovna.cvut.cz/podpora-vedy/publikovani/predatorske-casopisy>
4. SHAMSEER L. Potential predatory and legitimate biomedical journals: can you tell the difference? A cross sectional comparison. *BMC Medicine*, 2017, 15 (28). Dostupné na: <https://doi.org/10.1186/s12916-017-0785-9> <https://www.vastuullintiede.fi/en/publishing/how-avoid-predatory-publications>
5. GEORGES A. Predatory and pseudo-scientific publishing: A major threat to scientific rigor and research. In *Editage Insights* [online]. Editage 2019. Dostupné na: <https://www.editage.com/insights/predatory-and-pseudo-scientific-publishing-a-major-threat-to-scientific-rigor-and-research>. <https://www.nature.com/articles/d41586-021-00239-0>.

Do redakcie došlo 20.8.2024.

Adresa pre korešpondenciu:

Prof. MUDR. Marián Bernadič, CSc.

E-mail: marian.bernadic@fmed.uniba.sk